

**ЖЕНСКИЙ ФАКТОР В ИСТОРИОГРАФИИ ИСТОРИИ ЗАПАДНОЙ
БЕЛАРУСИ 1921–1939 ГГ. (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА 1950–1980)
THE FEMALE FACTOR IN THE HISTORIOGRAPHY
OF THE HISTORY OF WESTERN BELARUS, 1921–1939
(THE SECOND HALF OF THE 1950–1980)**

Савіч Аляксандр Аляксандравіч,
Брэст, Рэспубліка Беларусь

Ключевые слова: история Западной Беларуси, гендерная история, историография, научные исследования, рецензирование.

Резюме. Исследование направлено на осмысление гендерных показателей отечественной историографии истории Западной Беларуси 1921–1939 гг. во второй половине 1950-х — 1980-е годы. На основании источников, в первую очередь архивных материалов, выявляется степень профессионального участия женщин-историков в развитии западнобелорусской историографии.

Keywords: history of Western Belarus, gender history, historiography, research, review.

Summary. The research is aimed at understanding gender indicators the national historiography of the history of Western Belarus in 1921–1939, the second half of the 1950–1980s years. On basis sources, primarily archival materials, reveals the degree of participation of professional women historians in the development historiography of Western historiography.

Вядома, што савецкая гістарычная навука характарызувалася, за малым выключэннем, дамінантным у ёй становішчам мужчын. Гэта тычылася і беларускай савецкай гістарыяграфіі, у тым ліку корпуса даследчыкаў, якія займаліся вывучэннем гісторыі Заходняй Беларусі 1921–1939 гг. У другой палове 1950-х — 1960-я гадоў характэрнай асаблівасцю айчыннай гістарыяграфіі гісторыі Заходняй Беларусі была значная прысутнасць у ёй гісторыкаў-жанчын. Так, сваё слова ў даследаванні заходнебеларускай праблематыкі пакінулі І.В. Царук, Т.Ю. Глінская, С.І. Наркевіч і С.В. Талапіна. Зыходзячы з інфармацыі У.М. Міхнюка адносна таго, што да 1988 г. за заходнебеларускай праблематыцы было абаронена 28 кандыдацкіх дысертацый [1, с. 19], “жаночкі” атрад у суполцы вучоных, спецыялістаў па гісторыі Заходняй Беларусі, можна выявіць у амаль 15 %, што для таго часу з’яўляецца дастаткова высокім паказчыкам.

Амаль усе яны займаліся распрацоўкай характэрных для таго часу навуковых тэм. У прыватнасці, найбольш паспяховая з названых вучоных І.В. Царук, кандыдацкую ў 1965 г., а 1975 г. доктарскую дысертацыю абараніла па актуальнай у той час гісторыка-партыйнай тэматыцы [2]. Т.Ю. Глінская прадметна займалася галоўным на той час накірункам гісторыі Заходняй Беларусі — гісторыяй Кампартыі Заходняй Беларусі, абараніла кандыдацкую дысертацыю ў 1963 г. [3] Сярод названых гісторыкаў-жанчын неабходна адзначыць С.І. Наркевіч, вучонага-эканаміста, якая адзіная ў Беларусі даследавала эканамічную гісторыю Заходняй Беларусі на ўзроўні кандыдац-

кай дысертацыі, абараніўшы яе ў 1965 г. [4]. У гэтым шэрагу выдзяляецца сваёй прадметнай скіраванасцю на жаночую гісторыю кандыдацкае даследаванне С.В. Талапінай, прысвечанае грамадска-палітычнай і публіцыстычнай дзейнасці В.З. Харужай, знакамітай рэвалюцыянерцы і падпольшчыцы, якой у 1960 г. было прысвоена званне Героя Савецкага Саюза [5].

Эга-дакументальная спадчына айчынных гісторыкаў, якая дазваляе дастаткова пераканаўча выявіць гісторыка-антрапалагічныя акалічнасці функцыянавання гістарычнай навукі, за малым выключэннем амаль адсутнічае. Гэта тычыцца і абставін навуковай дзейнасці названых гісторыкаў-жанчын, за выключэннем І.В. Царук, мемуарныя выданні якой закранаюць некаторыя гістарычна-навуковыя аспекты яе асабістага жыцця, у тым ліку разам з сямейна-бытавымі цяжкасцямі адлюстроўваюць спагадліва-дабразычлівыя адносіны з боку калег-мужчын [6].

У гэтай сітуацыі прэтэндаваць на стварэнне дастаткова поўнай карціны гендэрных асаблівасцей гістарыяграфіі гісторыі Заходняй Беларусі не даводзіцца. Таму выяўленыя архіўныя дакументы, якія дазваляюць раскрыць пэўныя навукова-гендэрныя паказчыкі, прыцягваюць увагу з-за несумненнай іх навуковай каштоўнасці. Гэта тычыцца звестак аб навукова-даследчыцкай дзейнасці выкладчыка БДУ Т.Ю. Глінскай, узаемаадносіны якой з “калегамі па цэху” характарызуюцца як неадназначныя. Асабліва гэта тычыцца яе прафесійных дачыненняў з М.С. Арэхвам — аўтарытэтным знаўцам гісторыі і гістарыяграфіі Заходняй Беларусі.

Складаны генезіс іх навуковых кантактаў выяўляецца на падставе ліста дырэктара Інстытута гісторыі партыі (ІГП) Н.В. Каменскай у ідэалагічны аддзел ЦК КПБ. Туды раней са скаргай звярнулася Т. Глінская ў адказ, як яна сцвярджала, на беспадстаўнае выключэнне яе са складу аўтарскага калектыву па напісанні гісторыі КПЗБ пад кіраўніцтвам М.С. Арэхвы. Праца над названай тэмай у ІГП пачалася ў 1960 г., з гэтага часу ў складзе калектыву ў якасці пазаштатнага аўтара адной з глаў была і рэкамендаваная кафедрай гісторыі КПСС БДУ аспірантка Т.Ю. Глінская, якая ў 1963 г. абараніла кандыдацкую дысертацыю па гісторыі КПЗБ. Па плане ІГП, рукапіс сваёй главы Глінская павінна была прадставіць да снежня 1963 г., аднак за гэты час “...она не написала ни единой строчки по числившийся за ней II главе названной коллективной монографии”. У сярэдзіне снежня 1963 г. кіраўнік аўтарскага калектыву М.С. Арэхва азнаёміўся з тэкстам кандыдацкай дысертацыі, якую Т.Ю. Глінская разлічвала прадставіць як свій тэкст у калектыўнае выданне, выказаў шэраг заўваг, выпраўленне якіх дало б магчымасць уключыць тэкст у плануемае выданне. У выстаўлены тэрмін — люты 1964 г. — тэкст прадстаўлены не быў. Па просьбе аўтара Інстытут працягнуў тэрмін да 1 красавіка, у канцы красавіка Т.Ю. Глінская прадставіла стары варыянт дысертацыі. Даследчыца, даючы тлумачэнні адносна невыканання ёй патрабаванняў навуковага кіраўніка тэмы, звяртала ўвагу на тое, што яна “загружена преподавательской и общественной работой, летом едет в отпуск, приступить к написанию главы сможет только в конце 1964 г.” 7 мая 1964 г. сектар гісторыі навукі ІГП у прысутнасці

Т.Ю. Глінскай абмеркаваў прадстаўлены матэрыял, прызнаўшы што ён не можа быць асновай для II главы манаграфіі, няма ніякай гарантыі, што Глінская зможа “доброкачественно написать главу в срок, чем ставится под угрозу срыва предусмотренный планом срок издания книги”. У сувязі з гэтым 8 мая 1964 г. Т.Ю. Глінская была вызвалена ад работы ў складзе аўтарскага калектыву [7, арк. 158–159].

Што тычыцца канкрэтыкі заўваг М.С. Арэхвы, то яны ў асноўным былі абумоўлены даверам Т.Ю. Глінскай да выяўленых крыніц. Яны неадназначна адлюстроўвалі асаблівасці функцыянавання камуністычнага руху ў Заходняй Беларусі, у якім праяўляліся разнастайныя плыні і цячэнні, што становіліся асновай для актўнай фракцыйнай барацьбы ў КПЗБ.

Асаблівую цікавасць дадзенай гістарыяграфічнай сітуацыі надае тое, што станоўчую рэцэнзію на кандыдацкую дысертцыю Т.Ю. Глінскай, з-за гендэрнай салідарнасці ці верагодна па просьбе нявыяўленых зацікаўленых асоб, падпісала Н. Каменская, дырэктар ІПП, дзе працаваў М.С. Арэхва. Як адзначае рэцэнзент, дысертцыя “является серьезным научным исследованием по истории КПЗБ середины 20-х годов”. Пры гэтым на копіі рэцэнзіі чарніламі рукой М.С. Арэхвы зроблена прыпіска: “Эта рецензия по поручению директора института писана мною” [7, арк. 151–155]. Дваістасць пазіцыі М.С. Арэхвы выяўляецца лістом да загадчыка аддзела сацыяльна-эканамічнай літаратуры выдавецтва “Беларусь” Садоўскаму ад 22 кастрычніка 1964 г., у якой дысертцыя ацэнена як “весьма посредственная, недоработанная и содержит много неправильных положений и даже ошибочных формулировок”, ён жа, “не желая задержки научного роста и думая, что она честно пойдет в науку, сделал снисхождение и дал в общем положительный отзыв на ее диссертацию” [7, арк. 160–162].

М. Арэхва сам паставіў сябе ў неадназначнае становішча, Т.Ю. Глінская, нягледзячы на адпаведныя захады з боку “недабразчыліўцаў”, працягвала весці справу да выдання сваёй манаграфіі, таму 3 снежня 1964 г. М. Арэхва звярнуўся да першага сакратара ЦК КПБ К.Ц. Мазурава. У ім аўтар паведамляў пра тое, што ў выдавецтве “Беларусь” у 1965 г. прадугледжана выданне кнігі Т. Глінскай, павярхоўнай і недапрацаванай, з памылковымі палажэннямі і фармулёўкамі, “могущие внести лишь путаницу в правдивое освещение истории КПЗБ”. Але найбольш уразіла М.С. Арэхву і здзівіла, што “издание кандидатской диссертации т. Глинской в качестве самостоятельной монографии нашло поддержку в идеологическом отделе ЦК КПБ” [7, арк 164–165].

Аднак, нягледзячы на свій аўтарытэт у партыйных колах, які М.С. Арэхва ўзмацняў прыпіскай ў лістах пра сябе як пра “бывшего члена центрального руководства КПЗБ”, яго звароты не атрымлівалі жаданай рэакцыі, а наадварот сталі ўспрымацца як надуманыя прэтэнзіі. Красамоўнай ілюстрацыяй гэтага з’яўляецца разбіральніцтва па пытанні выхаду манаграфіі Т.Ю. Глінскай на ўзроўні ЦК КПБ. У канцы лютага 1965 г. у адказ на зварот М.С. Арэхвы да К.Ц. Мазурава была праведзена нарада з запрашэннем зацікаўленых асоб. Супрацоўнік апарату ЦК КПБ Матузаў адхіліў М. Арэхву

ад удзелу ў нарадзе, на якой заўвагі ў дачыненні да працы Т. Глінскай былі прызнаны неістотнымі і кніга пайшла ў друк [8].

Відавочна, што пашыраючы крытычны фон навокал Т.Ю. Глінскай, якая мела кандыдацкую ступень і навуковыя публікацыі ў партыйным друку, азначала ставіць пад сумнеў сістэму арганізацыі савецкай гістарычнай навукі. У сярэдзіне 1960-х гадоў у навуковай і партыйна-ідэалагічнай сферы аўтарытэт і статус М.С. Арэхвы і гісторыі КПЗБ як недатыкальных быў больш сціплым, чым на хвалі рэабілітацыі КПЗБ ў другой палове 1950-х гадоў, з цягам часу актуальнасць гісторыка-партыйнай тэматыкі КПЗБ паступова стала губляць прываблівасць у асяродку партыйна-дзяржаўных структур. У сувязі з відавочным ігнараваннем меркаванняў М.С. Арэхвы, выказаным ім у рэцэнзіях, лістах і зваротах у высокія інстанцыі, адносна выяўленых ім недахопаў у асвятленні гісторыі КПЗБ, ім разам з ветэранамі КПЗБ І.Ф. Сяменікавым і Л.Д. Шайкоўскім быў выдадзены артыкул “За правільнае асвятленне гісторыі КПЗБ”, у якім на прыкладзе кнігі Т.Ю. Глінскай былі праілюстраваны недахопы ў вывучэнні кампартыі [9]. Крытычна адрэагавала на кнігу Т.Ю. Глінскай і польская даследчыца А.Р. Бергман, ветэран КПЗБ, аўтарытэтны даследчык гісторыі Заходняй Беларусі [10]. М. Арэхва настойліва звяртаўся і да В.П. Ласковіча, ветэрана КПЗБ, з тым, каб той размясціў крытычную рэцэнзію на кнігу Т.Ю. Глінскай у брэсцкіх газетах [11, арк. 41, 49, 66]. Відавочна пад уплывам М.С. Арэхвы адмоўныя адносіны да Т.Ю. Глінскай сфарміраваліся ў Б.С. Клейна, як атрымліваў ад яго парады і падтрымку [12, арк. 42–44]. Б.С. Клейн у сваім лісце дзяліўся з М.С. Арэхвам сваімі крытычнымі заўвагамі да манаграфіі Т.Ю. Глінскай, канстатаваў рэгрэс прафесійнага ўзроўню аўтара выдання, выказаў здзіўленне асабістай смеласцю Т.Ю. Глінскай, якая, нягледзячы на катэгарычнае супрацьдзеянне М.С. Арэхвы, усё ж такі выдала сваю манаграфію: “Кстати, кто она такая, где работает и почему имеет “зеленую улицу” в издательстве? [7, арк. 196–198].

Звяртаючы на ўвагу настойлівасць Т.Ю. Глінскай у рэалізацыі сваіх навуковых памкненняў, на падтрымку яе з боку ідэалагічных структур ЦК КПБ, адзначым слабое выяўленне ў навукова-гістарычным асяродку таго часу гендэрнай салідарнасці. Названыя вышэй А.Р. Бергман, даючы адмоўную рэцэнзію, і Н.В. Каменская, выдаляючы Т.Ю. Глінскую з аўтарскага калектыву, палічылі патрэбным дбаць пра навукова-вытворчыя патрэбы, ігнаруючы пры гэтым гендэрныя асаблівасці адпаведнай гістарыяграфічнай сітуацыі. З другога боку адзначым, што ўзгаданая нябачная падтрымка Т.Ю. Глінскай з “зялёнай вуліцы” зусім верагодна магла стаць вынікам рэалізацыі яе паказчыкаў гендэрнага характару як жанчыны, маці, сяброўкі і г.д.

Такім чынам, прысутнасць жанчын у дысцыплінарнай навуковай супольнасці даследчыкаў гісторыі Заходняй Беларусі 1921–1939 гг., якая стала вынікам іх паспяховай навуковай самарэалізацыі, была заўважнай, аднак далёка не парытэтнай у параўнанні з мужчынскай часткай дадзенай групы. У сваім прафесійным станаўленні жанчыны мелі як цяжкасці,

абумоўленыя іх традыцыйнымі сацыяльнымі ролямі, так і спагадлівае стаўленне з боку калег і кіраўніцтва. Аднак для стварэння больш дасканалай сістэмнай карціны навукова-гендэрных аспектаў гістарыяграфіі гісторыі Заходняй Беларусі патрабуецца далейшая актывізацыя архіўна-пошукавай дзейнасці.

Список использоавннй литературы

1. Докторские и кандидатские диссертации по историческим наукам БССР. 1944–1987 гг. : библиогр. указ. / Гос. б-ка БССР имени В.И. Ленина, Ин-т истории АН БССР ; сост.: В.Н. Михнюк, Л.Н. Новицкая. — 2-ое изд., перераб. и доп. — Минск, 1988. — 126 с.
2. Царюк, И.О. Деятельность Компартии Белоруссии по осуществлению культурной революции в западных областях республики (1939–1953 гг.): автореф. дис. ... канд. ист. наук / И.О. Царюк; Белорусский государственный университет им. В. И. Ленина. — Минск, 1965. — 22 с.; Царюк, И.О. Деятельность КПБ по осуществлению преобразований и организации социалистического строительства в западных областях Белоруссии (сентябрь 1939 — июнь 1941 гг.): автореф. дис. ... докт. ист. наук / И.О. Царюк; Белорусский государственный университет им. В. И. Ленина. — Минск, 1975. — 49 с.
3. Глинская, Т.Ю. КПЗБ во главе революционно освободительной борьбы трудящихся Западной Белоруссии в период частичной относительной стабилизации капитализма (1924–1928 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук / Т.Ю. Глинская ; Белорус. гос. ун-т. — Минск, 1963. — 19 с.
4. Наркевич, С.И. Промышленность Западной Белоруссии в период белопольской оккупации (1920–1939 гг.): автореф. дис. ...канд. эконом. наук / С.И. Наркевич. — Минск, 1965. — 20 с.
5. Талапина, С.В. Вера Хоружая — революционер-публицист : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.10 / С.В. Талапина ; Белорус. гос. ун-т. — Минск, 1975. — 27 с.
6. Царюк, И. От родного порога / Ираида Царюк; [под редакцией С. Н. Ходина]. — Минск: Белорусский государственный университет, 2011. — 167 с.; Царюк, И.О. Крутые дороги : Сергею Притыцкому посвящается / Ираида Царюк. — Минск : Рифтур, 2012. — 255 с.
7. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). — Ф. 1440. Воп. 3. Спр. 1100.
8. Глинская, Т.Ю. КПЗБ — руководитель освободительной борьбы трудящихся Западной Белоруссии. 1924–1928 гг. / Т.Ю. Глинская. — Минск : Беларусь, 1965. — 200 с.
9. Орехво, Н. Недостатки одного издания / Н. Орехво, И. Семеников, Л. Шайковский // Коммунист Белоруссии. — 1966. — № 6. — С. 74–75.
10. Bergman, A. Глинская, Т.Ю. КПЗБ — руководитель освободительной борьбы трудящихся Западной Белоруссии. 1924–1928 гг. Минск : Беларусь, 1965. 200 с. / A. Bergman // Z Pola Walki. — 1966. — № 4 (36). — S. 174–177.
11. Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці. — Ф. 500. Воп. 1. Спр. 79.
12. НАРБ. — Ф. 1440. Воп. 3. Спр. 1103.